

Πέτρος Κουφόπουλος

Αρχιτέκτων, Επίκουρος Καθηγητής Αναστηλώσεων Πανεπιστημίου Πατρών

ΕΠΕΙΓΟΝ

Σταύρος Μαμαλούκος

Δρ. Αρχιτέκτων-Αναστηλωτής, Βυζαντινολόγος,

Μέλος του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ελληνικής Εταιρείας, Αθήνα

Χρήστος Φουρνιώτης - Παυλάτος

Πολιτικός Μηχανικός, Βοηθός Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Αθήνα

Αθήνα, 8 Ιουλίου 2003

Προς: **1. Διαχειριστική Επιτροπή Ιεράς Μονής Αποστόλου Ανδρέα Καρπασίας
Κύπρου**
**2. Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής
Κληρονομιάς, Τριπόδων 28, Αθήνα**

ΕΚΘΕΣΗ ΑΥΤΟΨΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΡΠΑΣΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ

Η ακόλουθη Έκθεση Αυτοψίας συντάχθηκε κατόπιν προσκλήσεως των υπογραφόμενων από τη Διαχειριστική Επιτροπή της Ιεράς Μονής Αποστόλου Ανδρέα Καρπασίας Κύπρου. Είχε προηγηθεί σχετική απόφαση, για την αποστολή επίσης της ομάδας των υπογραφόντων για αυτοψία στον Απόστολο Ανδρέα, κατά τη συνεδρίαση του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ελληνικής Εταιρείας για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Αθήνα (αρ. 279, της 29^{ης} Μαΐου 2003).

Η αυτοψία κρίθηκε απαραίτητη μετά τη γνωστοποίηση στο ευρύ κοινό των προτάσεων της μελέτης του καθηγητή κ. Giorgio Croci, που αφορούν στην ανάπλαση και συντήρηση του κτιριακού συγκροτήματος της Μονής, καθώς και στις αντικρουόμενες απόψεις που διατυπώθηκαν κατά καιρούς σχετικά με το θέμα από φορείς και ιδιώτες. Για τη σύνταξη της Εκθέσεως πραγματοποιήθηκε επίσκεψη αυτοψίας στην Ιερά Μονή στις 23 Ιουνίου 2003 και τέθηκαν από τη Διαχειριστική Επιτροπή υπ' όψιν των υπογραφόμενων αντίγραφα των μελετών της ομάδας του κ. G. Croci (Ιανουάριου 2001, Ιουνίου 2002) και συγκεκριμένα:

1. Technical Report.
2. Structural Analysis by FEM modeling of the Church and Chapel
3. Monitoring System
4. Sonic Tests
5. Endoscopic Investigation
6. Mortar Penetration Tests
7. Laboratory Structural Tests and Laboratory Chemical Tests
8. Photographic Survey
9. Drawings (Sets: D, M, P & R)

Από την ομάδα της αυτοψίας αναζητήθηκε τυχόν ιστορική τεκμηρίωση και αρχιτεκτονική μελέτη που να υποστηρίζει τις προτάσεις της κατά βάση στατικής αυτής μελέτης, αλλά κατά τα φαινόμενα δεν υφίστανται. Από τη Διαχειριστική Επιτροπή ετέθηκαν υπ' όψιν μας η έκθεση - γνωμοδότηση του ΕΤΕΚ Κύπρου, βιβλιογραφικά στοιχεία για την ιστορία της Μονής καθώς και σχετικές δημοσιεύσεις στον ημερήσιο τύπο.

Προκειμένου να διατυπωθεί μία, κατά το δυνατόν πιο αντικειμενική άποψη σχετικά με την κατάσταση διατήρησης των κτισμάτων σε σχέση με τις προτάσεις της υφιστάμενης μελέτης G. Croci, κρίθηκε σωστό να προηγηθεί στο κείμενο της αυτοψίας συνοπτική περιγραφή και αναγνώριση της ιστορίας των επί μέρους κτισμάτων ώστε να γίνει αξιολόγηση της αξίας του συγκροτήματος στη συνέχεια. Ακολουθεί συνοπτική περιγραφή της σημερινής κατάστασης διατήρησης, και διατύπωση γενικών αρχών που θα έπρεπε σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική να διέπουν μία επέμβαση συντηρήσεως και αποκαταστάσεως στο υπό μελέτη κτιριακό σύνολο. Τέλος διατυπώνονται συγκεκριμένες προτάσεις για τη συντήρηση και αποκατάσταση του συνόλου και των επί μέρους κτισμάτων του συγκροτήματος.

Ιστορικά στοιχεία -περιγραφή

Η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα βρίσκεται στο ανατολικό άκρο της χερσονήσου της Καρπασίας, σε μικρή απόσταση από το ομώνυμο ακρωτήριο. Είναι κτισμένη σε ομαλό πρανές, από ασβεστολιθικό ψαμμίτη, το οποίο προς ανατολάς καταλήγει απότομα στην ανώμαλη βραχώδη ακτή. Η ακτή χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μεγάλων τεμαχίων συνεκτικού βραχώδους εδάφους αποκολλημένων από το πρανές, καθώς και μεγάλων και μικρών βράχων, οι οποίοι έχουν προκύψει από παλαιές κατακρημνίσεις.

Το οικοδομικό συγκρότημα της Μονής είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον, όσο και ιδιότυπο λόγω της συμπαγούς δομής του. Αποτελείται από το σύνθετο κτίσμα-συγκρότημα των ναών του προσκυνήματος (τον παλαιό και τον νεότερο ναό του Αγίου Αποστόλου Ανδρέα) με τα προσκτίσματά τους και μian ομάδα μεμονωμένων κτιρίων διατεταγμένων γύρω από μian ευρύχωρη πλατεία.

Το σύνθετο αυτό συγκρότημα είναι επίμηκες με γενικές διαστάσεις 61 X 27μ., διατεταγμένο στον άξονα ανατολής – δύσης. Στο ανατολικό του άκρο βρίσκεται, σε στάθμη λίγο ψηλότερη από εκείνη της βραχώδους παραλίας, ο παλαιός ναός του Αγίου Ανδρέα. Ο ναός αυτός, κτίσμα της περιόδου της Φραγκοκρατίας 15^{ος} αι. (:), είναι μικρών διαστάσεων, δίκλιτος και καλύπτεται με σταυροθόλια. Ο ναός και η μικρή αυλή που είναι διαμορφωμένη στη νότια πλευρά του, περιβάλλονται από ψηλό μανδροτόιχο, για την προστασία τους από τα κύματα της θάλασσας. Στην ανατολική πλευρά του μανδροτοίχου, χαμηλά, στη στάθμη της παραλίας, βρίσκεται το αγίασμα. Η νεότερη κρήνη της συνδέεται με σύστημα υπογείων αγωγών και δεξαμενών που είναι διαμορφωμένα κάτω από το δάπεδο του παλαιού ναού.

Ψηλότερα και δυτικά του παλαιού υψώνεται ο νεότερος ναός, κτίσμα του 1867 σύμφωνα με επιγραφή στο εγκαίνιο του. Πρόκειται για ένα μεγάλων διαστάσεων μονόχωρο δρομικό ναό ο οποίος καλύπτεται με ευρύ οξυκόρυφο θόλο. Ο ναός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της κυπριακής ναοδομίας του προχωρημένου 19^{ου} αιώνα, τα κτίρια της οποίας χαρακτηρίζονται από έναν εκλεκτικισμό, καθώς συναντώνται σε αυτά, παράλληλα με τις μορφές που προέρχονται από την τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική μορφές νεογοθτικές, νέο-αναγεννησιακές και νεοκλασικές. Στο δυτικό άκρο του ναού υπάρχει διώροφος χώρος, η κατώτερη στάθμη του οποίου χρησιμεύει ως βαπτιστήριο και η ανώτερη ως γυναικωνίτης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ναός διατηρεί κύρια προσπέλαση από τη νότια πλευρά, παράδοση που ακολουθήθηκε κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας όχι μόνο στην Κύπρο αλλά και στην Κωνσταντινούπολη και αλλού.

Κατά μήκος της νότιας πλευράς του ναού εκτείνεται φαρδιά στοά με πέντε τόξα. Στοά με μορφή διαβατικού υπάρχει και κατά μήκος της δυτικής πλευράς του ναού. Είναι σαφές ότι υπήρχε πρόθεση να κατασκευασθεί στοά και κατά μήκος της βόρειας πλευράς του ναού, το έργο, όμως, αυτό δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Η οικοδόμηση στοών περιμετρικά του ναού ήταν πιθανότατα μέρος του αρχικού οικοδομικού προγράμματος, όπως συχνά συμβαίνει σε εκκλησίες της εποχής.

Στα ανατολικά του ναού υπάρχει μια ακόμη στοά με μορφή διαβατικού, επάνω από την οποία υπάρχουν εγκαταλελειμμένοι σήμερα χρηστικοί χώροι. Το πρόσκτισμα αυτό, κύριος σκοπός της κατασκευής του οποίου ήταν η προστασία του ναού από τη θάλασσα, οικοδομήθηκε πιθανώς στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενσωματώνοντας στο ανατολικό του τοίχο έναν παλαιότερο ψηλό μανδρότοίχο. Στη δεκαετία του 1960 οι παραδοσιακές ξύλινες κατασκευές του πατώματος και του δώματός του αντικαταστάθηκαν με πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος.

Στα δυτικά του ναού, σε στάθμη σημαντικά ψηλότερη από το δάπεδό του (στη στάθμη του γυναικωνίτη του ναού), κτίσθηκε το 1914 ένα ισόγειο κτίριο, σχήματος σε κάτοψη επιμήκους ορθογωνίου, με στοά κατά μήκος της δυτικής του όψεως. Στο κτίριο αυτό, η αρχιτεκτονική του οποίου χαρακτηρίζεται από στοιχεία της τοπικής παραδόσεως και του κλασικισμού, στεγαζόταν το συνοδικό και άλλοι επίσημοι χώροι φιλοξενίας της Μονής.

Πιθανώς λίγο αργότερα, (τη δεκαετία του 1930), επάνω από τη νότια στοά του ναού οικοδομήθηκε μια σειρά κελιών, η προσπέλαση των οποίων εξασφαλιζόταν μέσω εξώστη διαμορφωμένου σε πρόβολο, κατά μήκος της νότιας όψεώς τους. Πρόκειται για κτίριο με τοιχοποιίες κυρίως με λιθοδομή και ορισμένους μόνον εσωτερικούς τοίχους κτισμένους με τσατμά. Καλύπτεται με ξύλινη στέγη με επικάλυψη με γαλλικά κεραμίδια τα οποία αντικαταστάθηκαν τη δεκαετία του 1960 με φύλλα αμιάντου. Για την οικοδόμησή του έγιναν ορισμένες επεμβάσεις στην παλαιότερη υποκείμενη στοά, και συγκεκριμένα η κατασκευή μιας σειράς νέων τόξων εσωτερικά και σε επαφή με τα παλαιά και η ανακατασκευή του δώματος με τη χρήση μεγάλων διαστάσεων σιδηρών δοκών διατομής διπλού Ταυ, οι οποίες προεξέχουν ως πρόβολοι προς νότο και φέρονται από τα βόρεια από τον τοίχο του ναού και από τα νότια από την τοξοστοιχία και μια σειρά κτιστών κιόνων που κατασκευάστηκαν επί τούτω.

Τέλος το 1930 οικοδομήθηκε επάνω στη νοτιοανατολική γωνία του ναού το κωδωνοστάσιο της Μονής. Την ίδια περίπου εποχή οικοδομήθηκε στα βορειοδυτικά του κτιρίου του Συνοδικού πιθανώς με σχέδια του αρχιτέκτονα Θ. Φωτιάδη, ένα απλοποιημένης νέο-αναγεννησιακής μορφολογίας ισόγειο κτίσμα με στοές κατά μήκος της νότιας, ανατολικής και δυτικής πλευράς του, το οποίο περιλαμβάνει δωμάτια φιλοξενίας. Στο μέσον του δυτικού προαυλίου της Μονής την ίδια ίσως εποχή κατασκευάστηκε οκταγωνική σε κάτοψη κρήνη.

Στη δεκαετία του 1960 κτίσθηκαν στη δυτική και βόρεια πλευρά του δυτικού προαυλίου της Μονής, στα δυτικά του κτιρίου του Θ. Φωτιάδη, μια σειρά ισογείων κτιρίων ξενώνων με φέροντα οργανισμό από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Αξιολόγηση

Το κτηριακό συγκρότημα της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα διαθέτει ως σύνολο σημαντική ιστορική, καλλιτεχνική, περιβαλλοντική, αλλά και συμβολική αξία, πέρα από την τεράστια λατρευτική του αξία, ως ένα από τα μεγαλύτερα ιερά προσκυνήματα της Κύπρου. Οπωσδήποτε όμως η επί τρεις δεκαετίες απομόνωσή του στο υπό κατοχή βόρειο τμήμα της Κύπρου, οδήγησαν στην περαιτέρω αναβάθμιση της αξίας του ως συμβόλου μνήμης της προ του 1974 κατάστασης.

Η ιστορική και καλλιτεχνική αξία του συγκροτήματος προκύπτει από το γεγονός ότι αυτό αποτελεί σύνολο κτιρίων με αναμφισβήτητη μεγάλη ιστορική και αρχαιολογική αξία, όπως ο παλαιός ναός και πιθανότατα άλλα αρχαιολογικά κατάλοιπα που δεν είναι σήμερα ορατά κάτω από το νεώτερο ναό κ.ά. Υφίστανται όμως κτίρια που, αν και σχετικά νεότερα (του 19^{ου} αι.), παρουσιάζουν σημαντική καλλιτεχνική αξία που προκύπτει από τις υψηλές προθέσεις της κατασκευής τους, από την ποιότητα του εξοπλισμού τους (π.χ. ξυλόγλυπτο τέμπλο), όπως ο νεότερος ναός, το κωδωνοστάσιο, τα νεοκλασικά κτίρια αλλά και από το γεγονός ότι

αποτελούν επώνυμα δημιουργήματα όπως το κτίριο Φωτιάδη. Ακόμη και τα πιο ταπεινά κτίρια και προσκτίσματα αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα κτισμάτων της εποχής τους, με κάποιες αξιώσεις, όπως το κτίριο του συνοδικού με τα παρακείμενα κελιά.

Ως αρχιτεκτονική σύνθεση, εξάλλου, το οικοδομικό συγκρότημα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον χάρη στην ιδιοτυπία του, καθώς αποτελεί σπάνιο παράδειγμα μοναστικού συγκροτήματος, όπου ο ναός συνδέεται και συντίθεται ως ενιαίο λειτουργικά σύνολο με τα υπόλοιπα μοναστηριακά κτίσματα αντί δηλαδή ενός ελεύθερου ναού περικλειόμενου από περιμετρικά κτήρια που δημιουργούν μνημειακό περίβολο.

Ειδικά όσον αφορά τις νεότερες προσθήκες στο οικοδομικό συγκρότημα της Μονής δεν πρέπει να αγνοηθεί και η χρηστική τους αξία, η οποία απετέλεσε όπως φαίνεται και την αιτία δημιουργίας τους. Η προστασία από τη θάλασσα και τις καιρικές συνθήκες που παρέχουν όχι μόνον στους προσκυνητές, αλλά και στον ίδιο τον κεντρικό μεγάλο ναό, η ανατολική και η νότια στοά είναι πολύ σημαντική και θα πρέπει να συνεκτιμηθεί.

Πρέπει ακόμη να σημειωθεί η περιβαλλοντική αξία του συγκροτήματος, που έγκειται στο γεγονός ότι αυτό, παρά τις διάφορες κατά καιρούς νεώτερες επεμβάσεις, διατηρεί την αυθεντική του σχέση με το έδαφος στο οποίο προσαρμόζεται με ομαλό και κλιμακούμενο τρόπο. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί και η ενότητά του λόγω χρώματος και υφής των υλικών με το εντυπωσιακό φυσικό του περιβάλλον.

Τέλος το συγκρότημα της Μονής με τη μορφή με την οποία αυτό είναι γνωστό σε γενεές ολόκληρες Κυπρίων που έφθασαν από τα πέρατα του νησιού ως προσκυνητές, διέμειναν στα κελιά του και βαπτίσθηκαν στην κολυμβήθρα του Αποστόλου Ανδρέα τα τελευταία εβδομήντα και πλέον χρόνια, διαθέτει τη δυναμική αξία ενός συμβόλου, καθώς, εξ ορισμού, ένα μνημείο είναι πηγή της συλλογικής μνήμης.

Διατυπώθηκε στον ημερήσιο τύπο, ότι το οικοδομικό συγκρότημα της Μονής δεν είναι κηρυγμένο μνημείο και επομένως δεν έχει το προνόμιο του καθεστώτος προστασίας παρέχοντας σχετική ελευθερία για δραστικές επεμβάσεις, θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί η άποψη ότι για μνημεία της συμβολικής αξίας της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα η στενά νοούμενη αρχαιολογική και καλλιτεχνική αξία δεν αποτελούν το κύριο κριτήριο μιας επεμβάσεως, η οποία συνίσταται να είναι ιδιαίτερος συντηρητική. Ως ανάλογη περίπτωση κτιρίου με μικρή αρχαιολογική και καλλιτεχνική αλλά με μεγάλη συμβολική αξία θα μπορούσε να αναφερθεί το σπίτι που γεννήθηκε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' στη Παναγιά της Πάφου, το οποίο, φυσικά, κανείς δεν διανοείται να κατεδαφίσει.

Η σημερινή κατάσταση διατήρησης

Η κατάσταση διατηρήσεως του οικοδομικού συγκροτήματος της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα, όπως προκύπτει από την αυτοψία αλλά και από τη Στατική Μελέτη του καθηγητή κ. Giorgio Croci, παρά τη μακρά περίοδο κατά την οποία παρέμεινε ουσιαστικά χωρίς συντήρηση, είναι μέτρια με τοπικά περιορισμένα σοβαρότερα προβλήματα. Αναφέρεται χαρακτηριστικά (κεφ.5, Technical Report, σ.28) ότι δεν τίθεται άμεσος κίνδυνος για τη στατική επάρκεια των φερόντων στοιχείων. Εντοπίζονται τοπικές αστοχίες κυρίως ανθρωπίνων επισκευαστικών παρεμβάσεων. Ιδιαίτερο πρόβλημα παρουσιάζεται στην αψίδα του ιερού λόγω της κατασκευής του καμπαναριού και ενδεχομένως και των πλακών σκυροδέματος με πιθανά αίτια το φορτίο και τοπική αστοχία της θεμελίωσης.

Σοβαρά δομοστατικά προβλήματα αντιμετωπίζει ουσιαστικά μόνον ο παλαιός ναός και οι πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος της προς ανατολάς προσθήκης του νεότερου ναού, ενώ το υπόλοιπο συγκρότημα αντιμετωπίζει κυρίως οικοδομικά προβλήματα εξ αιτίας της ελλείψεως

συντηρήσεως. Εκτεταμένα αλλά όχι ιδιαίτερα σοβαρά είναι τα αισθητικά προβλήματα καθώς και τα προβλήματα αναδείξεως της ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας που αντιμετωπίζει το συγκρότημα. Τέλος, τοπικά περιορισμένα, είναι τα λειτουργικά προβλήματα.

Οι σκοποί της επεμβάσεως

Σκοποί οποιασδήποτε επεμβάσεως συντηρήσεως και αποκαταστάσεως του οικοδομικού συγκροτήματος της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα οφείλουν να είναι :

α. Η αντιμετώπιση των δομικών και των οικοδομικών προβλημάτων των κτιρίων του συγκροτήματος, ώστε να σταματήσει η φθορά και να επανορθωθούν κατά το δυνατόν οι ζημιές που αυτά έχουν υποστεί.

β. Η αισθητική αναβάθμιση του συνόλου με αποκατάσταση των αρχικών μορφών όπου είναι δυνατόν, η ανάδειξη της ιστορικής και αρχαιολογικής του αξίας και η βελτίωση της «αναγνωσιμότητας» της οικοδομικής του ιστορίας χωρίς ομογενοποιήσεις και καταστροφή ιστορικών τεκμηρίων.

γ. Η αντιμετώπιση των λειτουργικών αναγκών του συγκροτήματος με αναδιοργάνωση των παλαιών κτιρίων και, ακόμη, με την προσθήκη νέων, αν αυτό απαιτηθεί, προκειμένου το συγκρότημα να καλύπτει τις ανάγκες του προσκυνήματος.

Αρχές της επεμβάσεως

Για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών στα πλαίσια των κανόνων της συντηρήσεως και αποκαταστάσεως των μνημείων τυχόν προτεινόμενες επεμβάσεις πρέπει να βασίζονται στις διεθνώς αποδεκτές αρχές για την προστασία των μνημείων (χάρτης των Αθηνών – 1931, χάρτης Βενετίας- 1964, Σύμβαση της Γρανάδας -1985, κλπ), σε συνδυασμό με τις ειδικές συνθήκες και τα δεδομένα του συγκεκριμένου μνημειακού συνόλου. Οι βασικότερες από τις αρχές αυτές οφείλουν να είναι :

α. Η διατήρηση της αυθεντικότητας του μνημειακού συνόλου μέσω της διατηρήσεως κατά το δυνατόν περισσότερων από τα αυθεντικά αρχιτεκτονικά του στοιχεία.

β. Ο σεβασμός όλων των ιστορικών φάσεων του μνημειακού συνόλου. Όσον αφορά τις προσθήκες στο νεότερο ναό οφείλει, βεβαίως, να επισημάνει κανείς ότι είναι εκ πρώτης όψεως κατανοητή η διαφαινόμενη στη Μελέτη επιθυμία να απαλλαγεί ο ναός από τις προσθήκες του, αφού η θέα των κελιών και της στοάς κερδίζει την πρώτη εντύπωση εις βάρος του ναού που αποκρύπτεται από αυτά. Όμως, το γεγονός αυτό δεν αποτελεί από μόνο του λόγο για μια τόσο μεγάλης εκτάσεως καταστροφή. Οι διεθνώς αποδεκτές αρχές για την προστασία των μνημείων έχουν εγκαταλείψει εδώ και δεκαετίες την αντίληψη της «κάθαρσης» από μεταγενέστερες προσθήκες και της επιδίωξης καθαρότητας των μορφών (purism) εις βάρος της ιστορικότητας ενός συνόλου. Μια τέτοια ενέργεια μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο κατ' εξαίρεση, όταν υπάρχει μεγάλη διαφορά ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας μεταξύ του μνημείου και των προσθηκών του, πράγμα που δεν συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση όπου ο ναός και προσθήκες απέχουν χρονικά μόλις λίγες δεκαετίες. Επιπλέον ο ναός απαλλασσόμενος των προσθηκών του θα απολέσει οριστικά τον συμπαγή μοναστηριακό του χαρακτήρα και αναπόφευκτα μεταπίπτει στην μορφή των τυπικών περιόπτων ενοριακών ναών του τέλους του 19^{ου} αιώνα, αρκετά παραδείγματα από τους οποίους σώζονται σήμερα στην Κύπρο. Δεν νομίζουμε ότι αυτό είναι σήμερα επιθυμητό.

γ. Η χρήση, όπου είναι δυνατόν, παραδοσιακών υλικών και τρόπων δομής, με τις απαραίτητες τεχνικές βελτιώσεις, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο. Σε περιπτώσεις που τα παραδοσιακά υλικά και οι τρόποι δομής κρίνονται ανεπαρκείς ή ακατάλληλοι είναι δυνατόν αυτά να αντικατασταθούν από αντίστοιχα σύγχρονα, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά θα είναι δοκιμασμένα.

- δ. Η κατά το δυνατόν αποφυγή δραστικών μη αναστρέψιμων επεμβάσεων, με παράλληλο σεβασμό στην ιστορία της τεχνολογίας που καταγράφεται μέσα από τη ποικιλία των οικοδομικών συστημάτων που εντοπίζονται στις διάφορες φάσεις του μνημείου.
- ε. Η διάκριση από τα αυθεντικά μέρη του μνημειακού συνόλου των τυχόν αναγκαίων σύγχρονων προσθηκών στα κτήρια ή τα επιμέρους οικοδομικά στοιχεία τους, που κρίνονται απαραίτητες για πρακτικούς ή άλλους λόγους,

Γενική παρουσίαση συμπερασμάτων-προτάσεων της παρούσας έκθεσης

Εξ αρχής σημειώνεται ότι, καθώς η παρούσα Έκθεση δεν προσπαθεί να επιλύσει τα ζητήματα, τα οποία αποτελούν αντικείμενο μιας πλήρους και συστηματικής μελέτης, οι παρακάτω προτάσεις αποτελούν γενικές κατευθύνσεις και υποδείξεις. Για την επίτευξη των σκοπών της επεμβάσεως, με βάση τις σχετικές αρχές, όπως αυτές τέθηκαν στα προηγούμενα, προτείνονται τα εξής :

- α. Η συντήρηση και διατήρηση της γενικής μορφής των επί μέρους κτιρίων του οικοδομικού συγκροτήματος της Μονής, όπως αυτά έφθασαν ως τις μέρες μας με εξαίρεση την προσθήκη προς ανατολάς του ναού που προτείνεται να αποκατασταθεί στην προ των νεοτερικών επεμβάσεων με σκυρόδεμα μορφή της και, ενδεχομένως, τη βόρεια στοά, της οποίας μπορεί να συζητηθεί η κατασκευή εκ βάθρων, όπως αυτή προβλεπόταν από το αρχικό οικοδομικό πρόγραμμα.
- β. Η συντήρηση και αποκατάσταση ή, κατ' εξαίρεση, η ανακατασκευή των ευπαθέστερων αρχιτεκτονικών στοιχείων των κτιρίων που έχουν αλλοιωθεί ή που έχουν καταστραφεί από φυσικά αίτια ή από νεότερες επεμβάσεις.
- γ. Τοπικές επεμβάσεις στη διαρρύθμιση του εσωτερικού των κτηρίων για την αντιμετώπιση κυρίως λειτουργικών αναγκών αλλά και για λόγους αποκαταστάσεως της αρχικής τυπολογίας, όπως στην περίπτωση του κτηρίου του Συνοδικού.
- δ. Αποκατάσταση των βλαβών που έχουν προκληθεί από άστοχες επεμβάσεις και η βελτίωση της παραμένουσας αντοχής των φερόντων στοιχείων στην αρχική τους κατάσταση, και όχι βέβαια σύμφωνα με τους ισχύοντες σήμερα κανονισμούς και κώδικες.

Συγκεκριμένα προτείνονται οι εξής εργασίες κατά περιοχή του οικοδομικού συγκροτήματος :

Παλιός ναός:

Ο παλιός ναός, όπως προκύπτει κυρίως, από την έρευνα και τις αναλύσεις της Μελέτης Croci αλλά και από την αυτοψία, παρουσιάζει ιδιαίτερα στην περιοχή της αψίδας εδαφοτεχνικά και δομοστατικά προβλήματα, τα οποία χρειάζονται άμεση αντιμετώπιση. Βεβαίως, δεδομένης της μεγάλης αρχαιολογικής αξίας του μνημείου, πριν από την οποιαδήποτε επέμβαση απαιτείται συστηματικότερη τεκμηρίωση (τόσο αρχιτεκτονική όσο και στατική) και αναλυτικότερα σχέδια προτάσεων. Οι κύριες εκτιμώμενες επεμβάσεις είναι η στερέωση του θεμελίου του ανατολικού τοίχου, το οποίο έχει υποχωρήσει προκαλώντας σειρά ρηγμάτων λόγω διαφορικής καθιζήσεως, η στερέωση των τοίχων και των θόλων με κατάλληλα υδραυλικά ενέματα με βάση τον ασβέστη, η αποκατάσταση των όψεων, η ενίσχυση των θόλων και η στεγάνωση των δωμάτων, καθώς και η αντιμετώπιση των προβλημάτων επιμέρους οικοδομικών στοιχείων, όπως το δάπεδο και τα κουφώματα. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί σε στοιχεία του μνημείου που παρουσιάζουν μεγάλη ιστορική και αρχαιολογική αξία, όπως τα επιχρίσματα που φέρουν παλαιότατα, όπως φαίνεται, graffiti.

Ένα διακριτικό μικρό λιμενικό έργο, πέραν των βράχων που τοποθετήθηκαν πρόσφατα και που να μην προσβάλλει το φυσικό περιβάλλον θα παρείχε πρόσθετη προστασία στην ήδη ταλαιπωρημένη ανατολική πλευρά του μεσαιωνικού ναυδρίου.

Νεότερος ναός:

Ο νεότερος ναός δεν παρουσιάζει σημαντικά στατικά προβλήματα. Οι συνήθεις μικρορωγμές που καταγράφηκαν και μετρήθηκαν δεν εμπνέουν ανησυχία και είναι τοπικού χαρακτήρα. Επομένως δεν φαίνεται να υπάρχουν δομοστατικά προβλήματα που να επιβάλλουν βαριές επεμβάσεις, όπως είναι οι προτεινόμενες στη Μελέτη εκτεταμένες καθαιρέσεις και σύνθετες ενισχύσεις. Από το κεφ. 6 της Μελέτης του καθηγητή Croci, προκύπτει ότι η υπόθεση με την οποία εργάστηκε είναι η αφαίρεση όλων των προσθηκών. Στη συνέχεια στη § 6.2 διατυπώνεται η σκέψη ότι για «ιστορικούς και αρχιτεκτονικούς λόγους» (historical and architectural reasons) πρέπει να διατηρηθεί ο τοίχος στην ανατολική πλευρά του ναού (ως ελεύθερα ιστάμενος μετά τις κατεδαφίσεις), και αν υπάρξει ανάγκη στο μέλλον, να επανασυνδεθεί πάλι με το ναό αποκτώντας έτσι μεγαλύτερη ευστάθεια.

Όπως φαίνεται παραπάνω, αλλά και σε άλλα σημεία της μελέτης, κατά τη γνώμη μας εντοπίζονται κάποιες αντιφάσεις και λανθασμένες επιλογές, που οφείλονται κυρίως στην απουσία καλά τεκμηριωμένης αρχιτεκτονικής μελέτης αποκαταστάσεως του μνημείου, στην οποία θα αναφέρονταν η εξαίρετη κατά τα άλλα στατική ανάλυση του μελετητή.

Εξαίρεση ίσως αποτελεί το πρόβλημα που παρουσιάζεται στην αψίδα του ιερού, με πιθανά αίτια το φορτίο και κάποια τοπική αστοχία της θεμελίωσης της αψίδας, λόγω της μεταγενέστερης προσθήκης του καμπαναριού. Τα συμπεράσματα για την ενίσχυση και αποκατάσταση των φερόντων στοιχείων του ναού αναφέρονται στο κεφ. 7, όπου γίνεται αναφορά και στις απαραίτητες εργασίες ενίσχυσης της αψίδας και της θεμελίωσής της, καθώς και του πύργου του κωδωνοστασίου. Αυτά κατά τη γνώμη μας μπορούν να γίνουν και με πολύ πιο ήπια μέσα. Τέλος είναι χαρακτηριστικό ότι και ο ίδιος ο μελετητής G. Croci ζητάει στο κεφ. 8 να συμπληρωθούν οι προκαταρκτικές μελέτες με εδαφοτεχνική έρευνα, εδαφικές τομές για τη διαπίστωση των συνθηκών θεμελίωσης, περαιτέρω έρευνα και αποτύπωση των δωματίων κάτω από το επίπεδο του δαπέδου του ιερού και εκτέλεση επιπλέον πυρηνοληψιών επιχρισμάτων. Επομένως η μελέτη του δεν πρέπει να θεωρείται ώριμη για εφαρμογή από τους αρμόδιους φορείς.

Η έλλειψη αρχιτεκτονικής μελέτης, που έχουμε ήδη επισημάνει, έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχουν προτάσεις σχετικά με όλα τα άλλα ζητήματα συντηρήσεως του ναού και την αντιμετώπιση των οικοδομικών προβλημάτων του, που σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται με τις υγρασίες από τη στέγη και το έδαφος.

Νότια Στοά

Η Νότια Στοά είναι από τις περιοχές που δεν παρουσιάζουν πρακτικά κανένα στατικό πρόβλημα, διότι είναι πολύ καλά κατασκευασμένη από λαξευτούς δόμους και θολίτες. Για το λόγο αυτό δεν αντιλαμβανόμαστε την αιτία για την πρόταση κατεδάφισής της. Στη περιοχή της στοάς εντοπίζονται κυρίως οικοδομικά προβλήματα σε σχέση με τις οξειδωμένες σιδηροδοκούς, τη συντήρηση της επιφάνειας της πέτρας, τα κονιάματα, τα δάπεδα κλπ, τα οποία μπορούν να αντιμετωπιστούν εύκολα με δοκιμασμένες τεχνικές.

Κτήριο Συνοδικού και Κελιά

Το δυτικό πρόσκτισμα του 1914 έχει τα σοβαρότερα προβλήματα συντηρήσεως. Είναι λοιπόν απαραίτητο να επισκευαστεί άμεσα η δυτική πρόσοψη από λαξευτούς λίθους και ιδιαίτερα τα δύο άκρα, όπου έχουν αστοχήσει τα αντίστοιχα τόξα. Ακόμη προτείνεται να αποκατασταθούν οι στέγες στην αρχική τους μορφή με επικάλυψη κεραμίδια γαλλικού τύπου, το νότιο χαγιάτι και τα κελιά (μια και με τη δική μας αξιολόγηση δεν τα θεωρούμε κατεδαφιστέα), ορισμένα από τα κουφώματα και τα στοιχεία των τελειωμάτων των χώρων.

Κωδωνοστάσιο

Εκτός των δομικών ενισχύσεων που προτείνει η μελέτη G. Croci (βλ. σχέδιο P3), θα πρέπει να λυθούν τα σοβαρά προβλήματα υγρασιών και συντηρήσεως του διαβρωμένου από τη θάλασσα μαλακού πωρολίθου, μετά από την απομάκρυνση των εκτεταμένων επιχρίσεων με

τισιμενοκονίαμα. Θεωρούμε πιθανό το ενδεχόμενο μερικής διαλύσεως και επανασυναρμολογήσεώς του ή τη μερική αντικατάσταση με νέο ίδιο λίθο των έντονα διαβρωμένων περιοχών.

Προσθήκη προς ανατολάς του νεότερου ναού

Η διώροφη προσθήκη ανατολικά του νεοκλασικού ναού είχε ως αποτέλεσμα τη μερική απόφραξη του κεντρικού παραθύρου του ιερού, αλλά ταυτόχρονα προσέφερε προστασία από τη θάλασσα. Η απομάκρυνση των νεότερων κατασκευών των πατωμάτων της από οπλισμένο σκυρόδεμα που έχει ενανθρακωθεί και κατά συνέπεια οξειδωθεί και οι οπλισμοί του είναι αυτονόητη. Μετά τη θεραπεία των ζημιών που έχουν προκληθεί στους τοίχους, θα πρέπει η κατασκευή του νέου πατώματος και δώματος να αποκαταστήσει τη διαφραγματική λειτουργία που είναι απαραίτητη όσον αφορά την ευστάθεια του ανατολικού τοίχου. Οι νέοι φορείς θα πρέπει να έχουν μορφή συμβατή με την αρχική τους.

Περιβάλλον χώρος

Η προστασία πρέπει να λάβει υπ' όψιν της όχι μόνο το κτιριακό σύνολο, αλλά και το ευαίσθητο φυσικό περιβάλλον, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (βραχώδες τοπίο με χαμηλή θαμνώδη βλάστηση, κλπ) το οποίο με μεγάλη δυσκολία και βραδείς ρυθμούς επουλώνει τα τραύματά του από τυχόν ατυχείς βαριές επεμβάσεις, όπως οι εργασίες για τη διευκόλυνση της προσπελάσεως των αυτοκινήτων, καθώς και άλλες διαμορφώσεις στα νοτιοδυτικά του ναού. Επιβάλλεται τουλάχιστον η διατήρηση στα νότια του συγκροτήματος ανέπαφου του βράχου και της παραδοσιακής πορείας προς το Αγίασμα, χαμηλά στη στάθμη της θάλασσας.

Όσον αφορά τη γενική οργάνωση του χώρου της Μονής προτείνεται η διαμόρφωση χώρων σταθμεύσεως στα δυτικά του οικοδομικού συγκροτήματος και η διαμόρφωση του λοιπού περιβάλλοντος χώρου με σεμνές και διακριτικές κατά το δυνατόν επεμβάσεις.

Σύνοψη

Σκοπός της επεμβάσεως, όπως αναφέρεται στον τίτλο της Μελέτης του καθηγητή κ. Giorgio Croci, είναι η συντήρηση (conservation) της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα. Οι προτάσεις, όμως, ξεκινούν με γνώμονα τις κατεδαφίσεις και κατά συνέπεια προκαλούν αλυσιδωτά τις βαριές στερεωτικές επεμβάσεις, τις ανακατασκευές και αναπλάσεις. Η αρχιτεκτονική – αναστηλωτική του λύση δεν συνάδει με την διεθνώς αποδεκτή έννοια της συντήρησης. Δε φαίνεται πάντως τυχαίο το ότι οι μελετητές δεν ονομάζουν το συνθετικό μέρος της μελέτης τους «Πρόταση», αλλά «Υπόθεση» (Additional Structures Removal Hypothesis), διατηρώντας και οι ίδιοι μίαν επιφύλαξη για την ολοκλήρωση της μελέτης και τη διεξαγωγή συμπληρωματικών ερευνών, που πιθανόν να ανατρέψουν ή να τροποποιήσουν ορισμένα συμπεράσματα.

Το οικοδομικό συγκρότημα της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα, πέρα από την ιστορική, καλλιτεχνική, λειτουργική και περιβαλλοντική του αξία, αποτελεί σύμβολο συλλογικής μνήμης που εκφράζεται αρχιτεκτονικά μέσα από τη μορφή που γνώρισαν πολλές γενιές Κυπρίων για έναν περίπου αιώνα και η οποία απέκτησε νέο νόημα μέσα από τη συνεχή λειτουργία του προσκυνήματος από τους εγκλωβισμένους Ελληνοκυπρίους τα τελευταία 29 χρόνια. Η μορφή αυτή είναι διατηρητέα και η επιλεκτική κατεδάφιση και αναμόρφωση του μνημειακού συνόλου, πέρα από τα σοβαρά μορφολογικά και οικοδομικά, αλλά και στατικά προβλήματα που τελικά θα δημιουργήσει, αντιτίθεται στις βασικές διεθνείς αρχές συντηρήσεως και αποκαταστάσεως μνημείων. Προτείνεται έτσι η εκτέλεση από την UNOPS μόνον των στερεωτικών και αναστηλωτικών επεμβάσεων τόσο στα πλέον αξιόλογα τμήματα του συγκροτήματος, όπως ο παλαιός και ο νεότερος ναός, το κωδωνοστάσιο και το κτίριο Φωτιάδη, όσο και στα λιγότερο σημαντικά αλλά οργανικά συνδεδεμένα με αυτά κτίρια, όπως οι στοές και τα κτήρια του Συνοδικού και των κελιών. Προτείνεται επίσης να εξετασθεί η

πιθανότητα κατασκευής και της βόρειας στοάς του ναού, η οποία θα εξυπηρετήσει λειτουργικά το προσκύνημα και θα συμβάλει στην προστασία του νεότερου ναού ιδιαίτερα από την υγρασία, αλλά και θα συμβάλλει στη βελτίωση της δυναμικής του συμπεριφοράς.

Τέλος, επειδή, όπως είναι γνωστό σε όσους ασχολούνται με την προστασία της πολιτιστικής γενικά και ειδικότερα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η αποκατάσταση είναι μια σύνθετη διαδικασία, αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας, που απαιτεί τη συμβολή πολλών ειδικοτήτων, με προεξάρχοντες ειδικευμένους αρχιτέκτονες, οι οποίοι οφείλουν να έχουν τη γενική εποπτεία της ιστορικής τεκμηριώσεως, της αξιολογήσεως και του καθορισμού της βασικής ιδέας και των αρχών της επεμβάσεως, προτείνεται, προκειμένου να ληφθούν οι τελικές αποφάσεις και να καθορισθούν με ακρίβεια οι επεμβάσεις, η διεύρυνση της ομάδος μελέτης με αρχιτέκτονες – αναστηλωτές μεταξύ των οποίων θα μετέχουν απαραίτητως, ως γνώστες των τοπικών συνθηκών και των ιδιαιτεροτήτων της τοπικής αρχιτεκτονικής, και Κύπριοι ειδικοί.

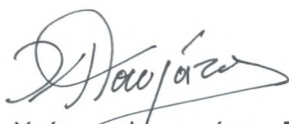
Με τιμή

Πέτρος Κουφόπουλος

Σταύρος Μαμαλούκος

Χρήστος Φουρνιώτης- Παυλάτος

Πέτρος Κουφόπουλος

Αρχιτέκτων Μηχανικός, Επίκουρος Καθηγητής Αναστηλώσεων Πανεπιστημίου Πατρών

Σταύρος Μαμαλούκος

Δρ. Αρχιτέκτων-Αναστηλωτής, Βυζαντινολόγος,

Μέλος του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ελληνικής Εταιρείας, Αθήνα

Χρήστος Φουρνιώτης - Παυλάτος

Πολιτικός Μηχανικός, Βοηθός Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Αθήνα

Αθήνα, 16 Δεκεμβρίου 2003

Προς: 1. Διαχειριστική Επιτροπή Ιεράς Μονής Αποστόλου Ανδρέα Καρπασίας Κύπρου
2. Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Τριπόδων 28, Αθήνα

**ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ
ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ, ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ G. CROCI, ΚΑΘΑΙΡΕΣΕΩΝ
ΣΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΡΠΑΣΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ**

Το οικοδομικό συγκρότημα της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα, πέρα από την ιστορική, καλλιτεχνική, λειτουργική και περιβαλλοντική του αξία, αποτελεί σύμβολο συλλογικής μνήμης που εκφράζεται αρχιτεκτονικά μέσα από τη μορφή που γνώρισαν πολλές γενιές Κυπρίων, για έναν και πλέον αιώνα, και η οποία απέκτησε νέο νόημα μέσα από τη συνεχή λειτουργία του προσκυνήματος από τους εγκλωβισμένους Ελληνοκυπρίους τα τελευταία τριάντα περίπου χρόνια.

Όπως έχουμε υποστηρίξει και στην προηγούμενη έκθεσή μας, της 8^{ης} Ιουλίου 2003 (που βασίστηκε σε επίσκεψη στην Ιερά Μονή στις 23 Ιουνίου 2003 και στη μελέτη των προκαταρκτικών προτάσεων του καθηγητή Giorgio Croci), η σημερινή μορφή του προσκυνήματος και του άμεσου του περιβάλλοντος είναι διατηρητέα και η επιλεκτική κατεδάφιση και αναμόρφωση του μνημειακού συνόλου, πέρα από τα σοβαρά μορφολογικά και οικοδομικά, αλλά και στατικά προβλήματα που τελικά θα δημιουργήσει, αντιτίθεται στις βασικές διεθνείς αρχές συντηρήσεως και αποκαταστάσεως μνημείων.

Στην παραπάνω θέση καταλήξαμε μετά από ενδελεχή εξέταση της σημερινής καταστάσεως του μνημείου, που σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογεί τόσο εκτεταμένες καθαιρέσεις και αλλαγές. Οπωσδήποτε το κτιριακό συγκρότημα παρουσιάζει περιορισμένα δομικά και κυρίως τα τυπικά οικοδομικά προβλήματα λόγω της επί τριακονταετία έλλειψης τακτικής συντήρησης όσο και της φυσικής γήρανσης των υλικών δομής τους που επιδεινώνεται από τη γεινίαση με τη θάλασσα. Όμως σήμερα οι δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας επιτρέπουν την ασφαλή στερέωση και αποκατάσταση ιστορικών κτηρίων με πολύ πιο σοβαρές δομικές και οικοδομικές βλάβες. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προτεινόμενες για κατεδάφιση περιοχές παρουσιάζουν λιγότερα προβλήματα από τον μεσαιωνικό ναό, που, για το οποίο, προφανώς κανείς δεν διανοείται να προτείνει την κατεδάφισή του. Εξυπακούεται ότι εάν με αυτής της κλίμακας οικοδομικά προβλήματα καθαιρούνταν τα κτίρια, δεν θα διατηρούνταν σήμερα τα ιστορικά κέντρα των ευρωπαϊκών πόλεων και τα απανταχού μνημειακά μοναστηριακά συγκροτήματα.

Θεωρούμε ότι ορισμένα τοπικής φύσεως δομικά προβλήματα που όντως υπάρχουν –όπως οι ρηγματώσεις στην αψίδα του ιερού του ναού του 19^{ου} αιώνα, οι έντονα διαβρωμένες πλάκες από σκυρόδεμα στην ανατολική προσθήκη (Εικ. 8) και η απόκλιση του κωδωνοστασίου λόγω της ιδιότυπης έδρασης του εν μέρει στο ναό και εν μέρει στο έδαφος –μπορούν να αντιμετω-

τωπιστούν αποτελεσματικά με λιγότερο δραστικές και καταστροφικές μεθόδους. Διευκρινίζεται ότι οι υπόλοιπες τοιχοποιίες όπως και η ανωδομή του ναού βρίσκονται γενικά σε ικανοποιητική κατάσταση και δεν υφίσταται άμεσος κίνδυνος για αυτά (Εικ. 1-3).

Όπως είχαμε διαπιστώσει η μελέτη Grosi παρουσιάζει αρτιότητα όσον αφορά στις αναλύσεις των υλικών και τρόπων δομής καθώς και της παθολογίας του συγκροτήματος. Στη διατύπωση των προτάσεων της όμως προκύπτει ότι η μελέτη **είναι ακόμη σε προκαταρκτικό επίπεδο**, και ορισμένα σχέδια παρουσιάζουν αντιφάσεις μεταξύ τους ως προς το τι τελικά προτείνεται για κατεδάφιση. Ακόμη η μελέτη δεν έλαβε υπ' όψιν τα παρακάτω:

1. Τις διεθνείς αρχές που διέπουν τη διατήρηση των μνημείων σήμερα (Χάρτης Βενετίας, Σύμβαση Γρανάδας, κ.λπ) που κατηγορηματικά διατείνονται για τη σημασία και την αναγκαιότητα διατήρησης όλων των αξιόλογων προσθηκών σε ένα μνημειακό συγκρότημα. Άλλωστε σε διεθνές επίπεδο η πουριστική προσέγγιση έχει εγκαταλειφθεί εδώ και πάρα πολλές δεκαετίες.

2. Η μελέτη Grosi είναι κατ' ουσίαν μία στατική μελέτη σε επίπεδο προμελέτης χωρίς αρχιτεκτονική υποστήριξη και ιστορική ανάλυση. Δεν έλαβε συνεπώς υπ' όψιν καθόλου την αρχιτεκτονική ιστορία του συγκροτήματος με αποτέλεσμα να προτείνονται εκτεταμένες κατεδαφίσεις της νότιας στοάς, του ορόφου των κελιών κ.λπ σε κτίρια δηλαδή της ίδιας περίπου ηλικίας με τον νεότερο ναό. Αξίζει να σχολιαστεί ότι για την ενίσχυση των τοιχοποιιών του ναού του 19^{ου} αιώνα, που παρουσιάζουν τις συνήθεις ρηγματώσεις, η προμελέτη Grosi προτείνει την ένταξη μέσα στο πάχος της τοιχοποιίας ενός πυκνού αμφίπλευρου συστήματος ελκυστήρων μάλιστα σε αλυσιδωτή διάταξη, που είναι όμως αδύνατον να υλοποιηθεί στο μνημείο από τη νότια πλευρά δεδομένων των προσθηκών του. Είναι προφανές ότι ικανοποιητική ενίσχυση του ναού θα επιτυγχάνονταν ενδεχομένως είτε με τη ένταξη των συνήθων ορατών εγκάρσιων ελκυστήρων στο εσωτερικό του ναού είτε με άλλους επίσης μη καταστροφικούς τρόπους. Αντίθετα με τον ναό οι ενισχύσεις που προτάθηκαν για το κωδωνοστάσιο με οριζόντιους ελκυστήρες σε δύο στάθμες είναι γενικώς αποδεκτές και στο πνεύμα της διατήρησης (Εικ.1).

3. Οφείλουμε ακόμη να επισημάνουμε τη λειτουργική αξία των προσθηκών που επίσης αγνοήθηκε από την παραπάνω μελέτη. Λόγου χάριν προτείνεται η καθαίρεση της ανατολικής προσθήκης που είναι βέβαιο ότι κτίστηκε για να προστατεύσει το συγκρότημα και ιδιαιτέρως την ανατολική όψη του νεότερου ναού από τα έντονα φαινόμενα προσβολής από το θαλασσινό περιβάλλον (Εικ.9). Ανάλογη προστασία στο ναό προσέφεραν οι προς τα νότια προσθήκες που επίσης προτάθηκαν για μερική κατεδάφιση. Η τοιχοποιία του κωδωνοστασίου που, αντίθετα με το ναό, εκτίθεται συνεχώς στα καιρικά φαινόμενα παρουσιάζει σοβαρή διάβρωση της επιφανείας της.

4. Οφείλει κανείς να είναι σκεπτικός και στην πρόταση για κατεδάφιση μεν αλλά στη συνέχεια εκ βάθρων ανακατασκευή της νότιας στοάς -που βρίσκεται υπό συζήτηση- δεδομένου ότι η αυθεντικότητα της μορφής και των υλικών, οι πρωτότυπες τεχνικές κατασκευής και η πάτινα του χρόνου δεν είναι δυνατόν να αναπαραχθούν (Εικ. 4, 10). Πρέπει επίσης να διευκρινιστεί ότι ο όροφος των κελιών -που ατυχώς προτάθηκε για κατεδάφιση- δεν βρίσκεται πάνω στη στέγη του ναού αλλά αναπύχθηκε κατά μήκος του νότιου τοίχου του.

5. Απαλλασσόμενος των προσθηκών του ο ναός μεταπίπτει στη μορφή του τυπικού κυπριακού ενοριακού ναού του β' μισού του 19^{ου} αιώνα (από τους οποίους ευτυχώς υφίστανται αρκετοί στην Κύπρο) και θα απολέσει το μοναδικό μοναστηριακό του χαρακτήρα.

6. Ένα τελευταίο ζήτημα που αγνοήθηκε πλήρως είναι η ζητούμενη αρχαιολογική συντήρηση των ερειπίων του παλιού μικρού ναού του 15^{ου} αιώνα για τον οποίο δεν περιλαμβάνονται στην

υφιστάμενη μελέτη ούτε αναλυτική τεκμηρίωση αλλά ούτε και προτάσεις αποκατάστασης. (Εικ.11-12). Άρα δεν είναι δυνατόν να γίνει για την ώρα καμία επέμβαση σε αυτό.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι προτάσεις του λεγόμενου «Plan B» της μελέτης Croci δεν είναι σαφείς και ώριμες για εφαρμογή και αφήνουν ανοικτά όλα τα ενδεχόμενα για επεμβάσεις. Επιβάλλεται όσο πότε να υπάρξει ένας γόνιμος διάλογος που να οδηγήσει σε μία γενναία αναθεώρηση της υφιστάμενης μελέτης στο πνεύμα της διατήρησης και αρχαιολογικής αποκατάστασης. Δεν τίθεται λοιπόν ζήτημα να μην εκτελεστούν καθόλου έργα συντήρησης και αναστήλωσης στο κτιριακό συγκρότημα της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα αλλά αυτά που θα γίνουν να αντέχουν στην τρέχουσα δεοντολογία.

Ήδη από την προηγούμενη έκθεση αυτοψίας μας, προτάθηκε η εκτέλεση από την UNOPS μόνον τροποποιημένων στερεωτικών και αναστηλωτικών επεμβάσεων τόσο στα πλέον αξιόλογα τμήματα του συγκροτήματος, όπως ο παλαιός και ο νεότερος ναός, το κωδωνοστάσιο και το κτίριο Φωτιάδη, όσο και στα λιγότερο σημαντικά αλλά οργανικά συνδεδεμένα με αυτά κτίρια, όπως οι στοές και τα κτήρια του Συνοδικού και των κελιών. Οι κατεδαφίσεις να περιοριστούν μόνον στις νεωτερικές πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα στα ανατολικά, οι οποίες θα πρέπει να ανακατασκευαστούν με ελαφρότερο φέροντα οργανισμό και ενδεχομένως με μικρές αλλαγές στην κάτοψη που να καθιστούν τους χώρους του μεσοπατώματος πιο λειτουργικούς και να ελευθερώνουν το παράθυρο του ιερού σε όλο του το ύψος. Προτείνεται επίσης να εξετασθεί η πιθανότητα κατασκευής και της βόρειας στοάς του ναού (συμμετρικά με τη νότια όπως προβλεπόταν στο αρχικό σχέδιο), η οποία θα εξυπηρετήσει λειτουργικά το προσκύνημα, θα συμβάλει στην προστασία του νεότερου ναού ιδιαίτερα από την υγρασία και θα συμβάλλει στη βελτίωση της δυναμικής του συμπεριφοράς.

Με τιμή

Πέτρος Κουφόπουλος

Σταύρος Μαμαλούκος

Χρήστος Φουρνιώτης-Παυλάτος

Εικ. 1. Άποψη του κωδωνοστασίου από ΒΑ που παρουσιάζει ορισμένα δομικά και οικοδομικά προβλήματα.
Εικ. 2-3. Απόψεις της αψίδας του ιερού και της επικάλυψης της στέγης του ναού του 19^{ου} αιώνα εξωτερικά, προς τα δυτικά (Εικ. 3). Παρατηρήθηκαν μόνον τα συνήθη οικοδομικά προβλήματα.

Εικ. 4-6. Οι στοές (νότια, ανατολική και δυτική) γύρω από τον κεντρικό ναό του 19^{ου} αιώνα. Από αυτές κατεδαφιστές θα πρέπει να θεωρηθούν μόνον οι οριζόντιες πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα (βλ. Εικ..5).

Εικ. 7-9. Απόψεις της νότιας στοάς, του υπερκείμενου ορόφου των κελιών και της ανατολικής στοάς που απυχώς έχουν προταθεί από την υφιστάμενη μελέτη G. Croci για κατεδάφιση και μερική ανακατασκευή ώστε να είναι δυνατή η υλοποίηση συγκεκριμένων εκτεταμένων δομικών ενισχύσεων στον κεντρικό ναό του 19^{ου} αιώνα.

Εικ. 10. Άποψη του εσωτερικού της νότιας στοάς που φέρει τον όροφο των κελιών προς τα δυτικά. Διακρίνεται η νότια είσοδος στον ναό.

Εικ. 11. Άποψη του συγκροτήματος από βορειοανατολικά στην περιοχή όπου βρίσκεται το αγίασμα.

Εικ. 12.-13. Απόψεις του εσωτερικού του παλιού ναού του 15^{ου} αιώνα.